

ДИДАКТИКА ТА МЕТОДИКА

УДК 371.134:738(07)

Леонід Базильчук

**ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ДОДАТКОВОЇ ПІДГОТОВКИ
СТУДЕНТІВ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ В
ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ ПРИ ВИВЧЕННІ СПЕЦКУРСУ
«МИСТЕЦТВО КЕРАМІКИ В ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ
ШКОЛЯРІВ»**

У статті обґрунтовано методичні основи навчально-творчої діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва на прикладі формування пластичного образного вираження в мистецтві кераміки засобами стилізації, керамічного матеріалу й художньої технології.

***Ключові слова:** майбутній учитель образотворчого мистецтва, пластично-образне вираження, художня кераміка, стилізація, керамічні матеріали, художні технології кераміки.*

Серед видів декоративної діяльності особливе місце посідає художня кераміка, бо образне вираження разом із теоретичними й практичними знаннями та вміннями в галузі цього ремесла є важливою умовою методичної підготовки вчителя образотворчого мистецтва, здатного організувати художню діяльність учнів на уроках з образотворчого мистецтва й у процесі позакласної роботи. Тому забезпечення методичними основами навчання студентів мистецтву кераміки в системі його фахової підготовки у вищих навчальних закладах є однією з головних педагогічних умов формування їх художньої майстерності й методичної компетентності водночас.

Проблему організації навчально-творчої діяльності на матеріалі такого виду декоративно-прикладного мистецтва, як художня кераміка, розглянуто в працях Н. Басаревої (2000), А. Булкіна (2002), Т. Васильєвої (1998), В. Демідової (2006), Р. Варцави (1989), А. Даниленко (1997), О. Даутової (2006), Д. Кемешева (1994), А. Прищепи (1995), Т. Саляєвої (1998), А. Хашхожева (1984). У дослідженнях цих авторів представлено практичні рекомендації з організації процесу створення виробів із кераміки на уроках з образотворчого мистецтва й під час гурткової роботи в школі, на заняттях у художній школі, у процесі декоративно-прикладної підготовки студентів у вищих навчальних закладах. Методичним основам формування образно-пластичного мислення засобами керамічного мистецтва присвячено дисертаційне дослідження О. Даутової. Процес формування художніх потреб студентів на заняттях із кераміки був предметом педагогічного дослідження А. Булкіна. Однак зазначені наукові доробки не вичерпують повноту розв'язання проблеми якісної

декоративно-прикладної й методичної підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва. Це зумовлено тим, що через трудомісткість вивчення курсу «Декоративно-прикладне мистецтво», пов'язаного із широким спектром його видів, розробкам дидактико-методичних основ опанування студентами мистецтва кераміки приділено недостатньо уваги. Зокрема, донині не розроблено методичної системи поглибленої спеціалізації майбутнього вчителя образотворчого мистецтва в галузі художньої кераміки, які були б націлені на результативність його навчально-творчої діяльності й водночас на формування методичної компетентності.

Мета статті – розкрити методичні основи навчально-творчої діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва на прикладі формування пластичного образного вираження в мистецтві кераміки засобами стилізації, керамічного матеріалу й художньої технології.

На сучасному етапі модернізації системи загальної середньої освіти України невідкладним завданням загальноосвітніх шкіл є створення необхідних умов для творчого, інтелектуального, духовного й фізичного розвитку школярів у навчальній і позаурочній діяльності. При цьому важливого значення набуває мистецька освіта, що дає змогу учням здобути поглиблені знання зі шкільних предметів, задовольнити свої запити й інтереси, розвивати творчі здібності й таланти.

На цьому ж наголошує провідний науковець-педагог Падалка Г. М.: «реалізація виховного, розвивального впливу мистецтва на становлення особистості є однією з фундаментальних в теорії і практиці педагогіки. Формування духовного світу людей, закономірності гармонізації її життя, забезпечення природного входження до соціального середовища складають нині особливо важливий предмет наукових пошуків».

Витвори мистецтва здатні викликати сильні емоційні переживання, які надовго зберігаються в пам'яті. Сильні емоції нерідко перетворюються на мотиви і стимули поведінки. Педагогічне використання емоційного відношення людини до світу – один зі шляхів проникнення в свідомість, його розширення, поглиблення, зміцнення, конструювання.

Вивчення мистецтва кераміки в позакласній роботі школярів сприяє розвитку художньої творчості студентів через постановку репродуктивних і конструктивних завдань; удосконалення їхньої індивідуальної роботи; підвищення самостійності в процесі засвоєння технології художньої кераміки; формування практично-творчих умінь з організації гурткової роботи школярів із кераміки.

Формування задуму твору в матеріалі кераміки пов'язане пошуком оптимальної взаємодії декоративно-художнього образу з образотворчими й матеріально-виразними засобами його втілення. У процесі реалізації задуму в матеріалі кераміки робота над удосконаленням структури декоративного образу продовжується, активізуючись у зв'язку з вирішенням нових образних завдань, що виникають під впливом конструктивно-пластичних вимог матеріалу. Активне використання запасу

засвоених виразних засобів художньої технології кераміки сприяє формуванню нових умінь, навичок і знаходженню власних художньо-технологічних прийомів.

Реалізуючи умову організації естетичного сприйняття студентів, встановлено, що особливості процесу декоративної творчості зумовлені предметним змістом конкретного виду художньої діяльності, що має низку пластично-творчих завдань. Серед них головними є визначення характерних рис об'єкта зображення, з'ясування його функціонального призначення, добір матеріалів і художньо-технологічних прийомів виконання декоративних творів. Співвідношення цих завдань, своєю чергою, зумовлює виникнення психолого-педагогічної проблемної ситуації щодо організації естетичного сприйняття студентів, невідкладне вирішення якої сприяло зародженню й розвитку в них образно-пластичного мислення, що мало певні особливості в декоративній діяльності засобами художньої кераміки.

Центральною проблемою декоративної творчості в галузі художньої кераміки виступає взаємодія матеріалу, на основі фізичних і механічних якостей з якого будується декоративний керамічний твір з образотворчими засобами втілення його задуму. Тому, проходячи етапи формування задуму й пошуку шляхів його реалізації, діяльність студентів щодо створення художнього образу декоративного керамічного виробу активізується через естетичне сприйняття властивостей матеріалів кераміки (адже в процесі безпосередньої кінетичної діяльності з матеріалом кераміки відбувається детальний аналіз і синтез властивостей та особливостей його об'єму, форми, фактури, щільності, ваги, пластичності тощо), осмислення технологічних прийомів виготовлення керамічних виробів.

Сприймаючи художні твори, кожний реципієнт спілкується з художнім образом. Цей процес, за твердженням Л. Столовича, відбувається як послідовність актів: діалог митця зі світом – діалог автора із самим собою (автокомунікація) – діалог художнього твору з реципієнтом – діалог реципієнтів один з одним. Зазначена послідовність сприйняття передувала подальшій декоративній творчості студентів у галузі художньої кераміки, яка також полягала в послідовній етапності вирішення творчих завдань: естетичне сприйняття матеріалів кераміки, генерування задуму твору й подальше його матеріальне втілення на основі грамотного використання відповідних художніх технологій.

Специфіка декоративно-прикладного мистецтва полягає в активізації образно-емоційного сприйняття дійсності й характеризується перетворювальним та інтерпретаційним спрямуванням художньої творчості на створення декоративних образів високого ступеня умовності. Тому сприйняття задля досягнення результативності декоративно-творчої діяльності повинне мати яскраво виражену вибірковість, аналітичність, спрямованість на визначення й відбір головних, істотних ознак естетичного явища.

У процесі професійної підготовки майбутнього вчителя

образотворчого мистецтва на заняттях з основ мистецтва кераміки формування й розвиток такого специфічного сприйняття здійснюється через цілеспрямовану організацію за допомогою педагогічної установки, яка визначається напрямком пошуку й відбору елементів образу, актуалізується аналітико-синтетичними діями, орієнтує на вираження певного емоційного ставлення кожного студента.

Процес створення студентом художнього образу засобами декоративної кераміки під час навчально-творчих занять у нашій експериментальній методиці відбувався в умовах проблемних ситуацій, пов'язаних із постановкою образотворчо-пластичних завдань і педагогічного супроводу способів їх вирішення.

Спираючись на публікації М. Пічура, серед цих завдань особливо значущими завданнями ми визначили: уявне перетворення об'єкта зображення в активному творчому сприйнятті, спрямованого на відбір конкретних ознак предметів і явищ дійсності, які слугують початковим матеріалом для створення декоративного образу; актуалізація й відтворення емоційно-асоціативних зв'язків образів поза безпосередньою перцептивною діяльністю; формоутворення, видозміна й трансформація декоративних образів у процесі вільного образного асоціювання.

Вирішення завдань створення декоративно-художнього образу в матеріалі кераміки на основі свідомо регульованих і керованих чуттєвих дій та операцій на різних перцептивних рівнях спрямоване на досягнення новизни через багаторазове комбінування й перетворення.

Для створення декоративних образів і їхньої пластичної трансформації в процесі навчально-творчої декоративної діяльності на заняттях із кераміки студенти користуються такими прийомами мисленнєвого сприйняття: аналіз об'єкта зображення, визначення конкретних ознак і властивостей предметів і явищ дійсності, що підлягають художньо-образній інтерпретації в структурі декоративного твору; синтез декоративно-пластичного образу на основі відібраних за допомогою аналізу елементів художньої форми; порівняння образів сприйняття з декоративно-художніми образами, що створюються в процесі практичної декоративної діяльності; визначення конкретних ознак і властивостей об'єктів зображення; творче узагальнення й органічне об'єднання істотних ознак і властивостей об'єкта, відібраних відповідно до умов зображення й спрямованих на синтез декоративної форми; абстрагування – відволікання декоративного образу від другорядних перцептивних ознак і визначення головних властивостей об'єкта зображення й створення нових форм (стилізація); конкретизація, відтворення створених образів у конкретній художній формі та їхнє узагальнення відповідно до виражальних можливостей матеріалу, в якому вони втілюються.

На думку С. Рубінштейна, аналіз і синтез є основою розумової діяльності. «Процес мислення, писав учений, – це, насамперед, аналіз і синтезування того, що визначено аналізом; це потім абстракція й

узагальнення, що є похідними від них». Він також зазначав, що все різноманіття розумових операцій, зумовлене різним об'єктивним змістом і структурою предметних сфер діяльності повинно розглядатися як специфічні форми прояву аналітико-синтетичної діяльності мислення.

У декоративній діяльності функції аналізу й синтезу багатоманітні. Ці розумові операції виступають основою внутрішніх дій щодо створення декоративного образу в процесі виконання функцій сприйняття й уяви, а також регулюють і скеровують систему зовнішніх дій, за допомогою яких відбувається матеріальне втілення декоративного образу.

У процесі формування декоративно-художнього образу на його початковому етапі предметного сприйняття аналіз виконує найважливішу функцію – виявляє, визначає й акцентує естетичні ознаки й найбільш яскраві й характерні риси об'єкта зображення, які в подальшій роботі слугуватимуть початковим матеріалом для образної інтерпретації твору. Вичленовуючи, відбираючи й підкреслюючи істотні елементи, аналіз суттєво перетворює структуру об'єкта зображення, створює нові образні характеристики. Таким чином, за допомогою аналізу вже на рівні творчого естетичного сприйняття для цілей декоративного зображення забезпечується створення нової образної структури. Тому на етапі предметного сприйняття в процесі формування декоративно-художнього образу синтетична діяльність студентів характеризувалася продуктивною активністю. Це забезпечує уявне перетворення об'єкта зображення за допомогою творчої інтерпретації складових елементів художнього образу: зміни їх взаємного розташування, конфігурації, структури, форми тощо. Саме це слугує продуктивною основою створення художнього образу й оперування ним шляхом вільного формоутворення, видозміни й трансформації.

Цілеспрямовану організацію естетичного сприйняття як педагогічну умову розвитку навчально-творчої діяльності майбутнього вчителя образотворчого мистецтва на заняттях із художньої кераміки розпочинають з постановки й реалізації образотворчо-пластичних завдань і педагогічного супроводу способів їх вирішення. У ході створення студентами декоративних образів і їхньої пластичної трансформації в процесі навчально-творчої декоративної діяльності на заняттях із кераміки використовують такі прийоми мисленнєвого сприйняття як синтез, порівняння, визначення, абстрагування, конкретизація й творче узагальнення конкретних ознак і властивостей об'єктів зображення.

Реалізуючи наступну умову підготовки студентів до організації позакласної роботи в школі на заняттях спецкурсу «Основи мистецтва кераміки в позакласній роботі школярів», активізується творча діяльність. Актуалізація дій щодо створення матеріальної форми декоративного зображення вимагає аналізу конкретних умов пластичного завдання, а також методів і прийомів художньої технології, які доцільно використовувати в процесі виконання студентами конкретного завдання на заняттях із кераміки. Саме тому процес використання засвоєних

виражальних засобів художньої кераміки під час декоративної діяльності не повинно обмежуватися репродуктивним характером, а повинно спонукати студентів до аналізу й узагальненню завдань декоративно-пластичної творчості, бо саме аналітично-творчі якості майбутнього вчителя в ході проведення занять позакласної роботи вкрай необхідні.

Як відомо, досконалість стилізованого образу в декоративній творчості традиційно визначається мірою його узагальненості. У процесі постановки й вирішення творчих завдань щодо формування декоративного образу варто студентам здійснювати процедуру узагальнення. Це дало змогу їм органічно поєднати істотні естетичні властивості об'єктів зображення, інтерпретувати характерні їхні риси.

Крім узагальнення, у процесі формування декоративного образу операція абстрагування забезпечує продуктивне перетворення початкових образів, що є основою творчого методу стилізації декоративного зображення.

Конкретизація забезпечує вираження створених образів у художній формі. Тому в процесі реалізації декоративного образу в матеріалі кераміки узагальненість образних характеристик художньої форми вимагає конкретизації, тобто доведення до відповідності всіх виражальних можливостей матеріалу, обраного для втілення задуму.

Узагальнення, абстрагування й конкретизація становлять основу провідного методу декоративно-прикладного мистецтва – методу стилізації. Його засвоєння студентами передбачало формування в них навичок відбору й узагальнення певних якостей об'єкту зображення, які найорганічніше взаємодіятимуть зі структурою декоративного твору. Вільне формотворення стилізованого образу відбувається завдяки поєднанню різних узагальнених форм та видозміни початкових форм (зміна властивостей предметів і взаємного розташування їх частин, зміна просторового розташування об'єктів зображення тощо).

Отже, на заняттях із кераміки для підвищення продуктивності творчого процесу створення стилізованого образу й реалізації його в матеріалі активізують такі індивідуальні особливості мислення майбутнього вчителя образотворчого мистецтва, як-от: самостійність, оригінальність, нестандартність, здатність встановлювати нові, несподівані зв'язки між відомими явищами; гнучкість, постійний пошук, здатність оперативно переходити від одного до іншого способами вирішення пластичних завдань; швидкість генерування й зміни ідей, що забезпечує їх багатство й різноманітність.

Ці розумові якості сприяють оптимальній організації пластичної творчості студентів, забезпечують новизну, оригінальність, індивідуальність, емоційну й пластичну виразність креативних рішень у декоративній діяльності, продуктивна спрямованість якої виявляється в здатності відкривати нові прийоми творчої діяльності.

Загалом у процесі пластичної творчості з мистецтва кераміки важливо активізувати такі складові варіативно-творчої діяльності

майбутнього вчителя образотворчого мистецтва: трансформацію й комбінування початкових, раніше засвоєних елементів пластичної творчості (їх зміна, доповнення, перетворення, створення нових поєднань); самостійне використання засвоєних знань, умінь і навичок у новому образному рішенні; творчий пошук і конструювання власних, нетрадиційних способів вирішення творчих завдань; вибір і відображення оригінальних, несподіваних аспектів об'єктів зображення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2003, 2004; М. : Олма-пресс. – 666 с.
2. Власов В. Г. Исследование взаимосвязи рисунка и композиции в художественной керамике и стекле : дис. ... канд. искусствоведения : 17.00.06 / Власов Владимир Георгиевич. – М., 1988. – 198 с.
3. Логвиненко Г. М. Декоративная композиция: учебное пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности 030800 «Изобразительное искусство» / Г. М. Логвиненко. – М. : Владос, 2005. – 144 с.
4. Лук А. Н. Психология творчества / А. Н. Лук. – М. : Наука, 1978. – 126 с.
5. Пічкур М. О. Методика аналізу творів образотворчого мистецтва / М. О. Пічкур // Мистецтво та освіта. – 2005. – № 2. – С. 34–41.
6. Пічкур М. О. Педагогічне керування формуванням художнього сприйняття школярів / М. О. Пічкур // Мистецтво та освіта. – 2003. – № 4. – С. 14–19.
7. Пічкур М. О. Сутність та принципи композиційного аналізу творів пластичних мистецтв / М. О. Пічкур // Сучасна дизайн-освіта в умовах глобалізації суспільства : збірник наукових праць Інституту підприємництва реклами і права. – К., 2003. – С. 118–124.
8. Пічкур М. О. Формування професійної культури майбутнього вчителя образотворчого мистецтва (на матеріалі композиції): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. О. Пічкур. – К., 2000. – 20 с.
9. Педагогика : Большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. – Мн. : Современное слово, 2005. – 720 с.
10. Рубинштейн С. Л. О мышлении и путях его исследования / С. Л. Рубинштейн. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – 147 с.
11. Смолкин А. М. Методы активного обучения / А. М. Смолкин. – М. : Высшая школа, 1991. – 176 с.
12. Сокольникова Н. М. Краткий словарь художественных терминов / Н. М. Сокольникова. – Обнинск : Титул, 1998. – 80 с.
13. Столович Л. Н. Жизнь – творчество – человек: функции художественной деятельности / Л. Н. Столович. – М. : Политиздат, 1985. – 415 с.
14. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. – 4-е изд. – М. : Политиздат, 1981. – 445 с.